

Nationalism as a manipulation of
collective imaginaries (stereotypes) of
one's own and strangers in Jan
Stanisław Bystron` s National
Megalomania (iThenticate Plagiarism
Report)

Nationalism as a manipulation of collective imaginaries (stereotypes) of one's own and strangers in Jan Stanisław Bystroń's *National Megalomania*.

ABSTRACT

The research purpose of the article is to analyse Bystroń's research on collective imaginaries of one's own people and strangers, on the basis of which he formulated an original perspective on the perception of nationalism. The research question is what is nationalism in the views of Bystroń? He was one of the first scholars to point out that nationalism boils down to the manipulation of collective imaginaries that are the source of prejudice. *National Megalomania* (1924) is considered a forerunner of research on stereotypes. The research purpose of the article is also to point out, that his comments on national megalomania preceded the theories about collective narcissism formulated in the 1970s by E. Fromm and T. Adorno. They are to this day analysed in the scientific literature and also in the context of research on nationalism. These analyses indicate that the source of narcissism is resentment.

This concept of F. Nietzsche is also used in theories about nationalism, so it was also included in the analysis of nationalism in this article. Bystroń's research was of an interdisciplinary nature, which allowed him to point out a new and in many points pioneering perspective on the perception of nationalism. Research on his work also requires an interdisciplinary approach. Therefore, the analysis of his text in this article includes references to theories from a wide spectrum of social and humanistic research. As a result, this article could interpret Bystroń's contribution to the study of nationalism from a broader perspective.

Keywords: national megalomania; stereotypes; collective narcissism; resentment; nationalism; Bystroń.

INTRODUCTION

The research subject of this article will be to analyse Jan Stanisław Bystroń's¹ studies on one's collective perceptions of one's own people and strangers, which he included in the book *National Megalomania*² and the answer to the research question of how he perceived nationalism and its origins. He was one of the first scholars to point out that the source of success of nationalist movements is basing their narrative about society and politics on collective imaginaries (stereotypes) deeply rooted in people's mentality. Particularly important are his comments on national megalomania, which preceded the theories about collective narcissism formulated by Erich Fromm and Theodor W. Adorno. To this day they are being

¹ Jan Stanisław Bystroń (1892-1964) was an ethnologist, ethnographer, sociologist, cultural expert, and linguist. He conducted research at the University of Poznan and Jagiellonian University (serving at both as head of [23](#) Department of Ethnology) and the University of Warsaw (as head of the Department of Sociology). See [M. J. 36](#)owski, *Przedmowa*, [in:] J. S. Bystroń, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1995, p. 5.

² J. S. Bystroń, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1995. *Megalomania narodowa* was first published as an article in "Przegląd Współczesny" in 1924 and later in his book with the same title in 1935.

analysed in the scientific literature³. However, there is no scholarly research on nationalism that would take into account the achievements of Bystroń. Meanwhile, his considerations constitute worthwhile material that will complement research in the field of the history of political thought, especially the research on nationalism.

In the *National Megalomania*, Bystroń presented the images about his own people and those of strangers that were present in the general public consciousness. He based his research on extremely rich ethnographic material from various historical periods, often not restricted geographically to Poland. Jarosław Chodak pointed out that in his research Bystroń adopted a comparative historical method. He juxtaposed phenomena from different historical periods, not related to each other, in order to capture regularities of the greatest degree of generality⁴. These conclusions concern not only the formation and nature of popular ideas of the past, but also contemporary politics.

COLLECTIVE IMAGINARIES OF STRANGERS

While analysing the images of strangers from distant and unknown lands, Bystroń pointed out that they were commonly described as freaks, creatures almost contrary to nature. Relationships from distant travels passed from mouth to mouth and transformed into caricatured fantasies. As an example, he quoted, inter alia, ethnographic materials collected by the nineteenth-century researcher Oskar Kolberg, who documented how the landowners living outside Krakow, thus a fairly well-educated social group, perceived the world in the eighteenth century:

Outside Poland lie various countries, Hungary, Prussians, Swedes, Luterians and Germans [...]. Beyond these countries there are still wild, hot countries turned towards the sunset. Behind the hot countries are the ends of the world: there live wild peoples who are unbelievers, who do not speak, but squeak. [...] These people have huge feet; when it is very hot, they fall to the ground and with their feet, as if they were shovels, they cover their heads from the sun. They have only one eye, but it goes right through their heads. Beyond these countries you can already see the chimneys of hell, looking like dreadful mountains⁵.

Similar stories were also present in literature and were taken up by preachers to show the inferior and shameful lives of others. This is how the ideas of the vast general public about foreign peoples were formed. Attention was paid to physical deformations, defects that make

³ For example, see A. Cichocka, A. Cislak, *Nationalism as collective narcissism*, "Current Opinion in Behavioral Sciences" 2020, vol. 34, pp. 69-74.

⁴ J. Chodak, *Jan Stanisław Bystroń jako prekursor socjologii historycznej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia. Sectio I” 1999, vol. 24, p. 37.

⁵ J. S. Bystroń, *op.cit.*, p. 49.

them contemptible, although sometimes they were not visible. Bystroń quoted that the inhabitants of Rwanda claim that the white man wears shoes to hide his donkey hooves, with which he is stigmatized as a creature of an inferior species.

A stranger is not only someone from a faraway unknown country, but also someone from around the corner. Although he is usually similar to others, for example, blackness, which for white people was usually a sign of an inferior species, can be found not only on the skin, but also on the palate. Bystroń quoted the example of inhabitants of provinces of south eastern Poland, who described the Ruthenians as black, believing that they have black palates. A game was known there, consisting in establishing the nationality of the dog: you look into the dog's mouth, saying: "Show if a Pole or a Ruthenian", if a dog has a black palate is a Ruthenian, a red it is a Pole. The strangers were also associated with a bad smell, black magic skills, or the fact that they themselves were devils. For example, in Poland a devil was commonly depicted in a German skimpy garment, which triggered automatic distrust towards this nation. Bystroń offered many examples of derisive nicknames, which were meant to emphasize physical defects, moral defects, as well as offensive comments on a different kind of clothing, language, and origin. He was not alone in this research and referred to publications of other researchers, such as the book by Rudolf Kleinpaul⁶. Bystroń also studied a number of humorous stories about further and nearer neighbours ridiculing their stupidity, ludicrousness, and naivety. He commented on all these images with the following words: "It has been known since biblical times that a man sees a speck in his brother's eye, but does not see the beam in his own eye"⁷.

COLLECTIVE IMAGINARIES OF ONE'S OWN AND NATIONAL MEGALOMANIA

Bystroń reiterated that such disparaging of others is a feature of human nature. The perceptions of foreigners serve to make one feel superior because one belongs to a group that is better than others. He pointed out that when an individual or a group exalts itself, it often turns into unhealthy conceit and self-idealisation. In such cases we are dealing with megalomania. The word comes from Greek (*megaleios* and *mania*) and literally means "madness of greatness". Bystroń distinguished personal, but also social megalomania, which historically took the form of tribal, state, and national megalomania. Despite the title of

⁶ R. Kleinpaul, *Menschen und Völkernamen: Etymologische Streifzüge auf dem Gebiete der Eigennamen*, Leipzig 1885.

⁷ J. S. Bystroń, *op.cit.*, p. 45.

National Megalomania, he analysed all these forms. Chodak pointed out that the term “national megalomania” was of a framework character and “was Bystroń’s original contribution to the social sciences. However, the term did not receive a wider reception. It was and is associated with the title of the discussed monography”⁸. Bystroń analysed the emergence of concepts about the superiority of one’s group and its supremacy over others from the earliest, tribal times to the 1930s. These beliefs combine both serious and funny, supernatural, and very down-to-earth things, pathos, and grotesque. Among the basic elements of this notion he mentioned the claims about originating from the centre of the world, which was particularly important when the world was still thought of as a plain. Later on, various concepts of the centre of the world were present in the Christian circle, but eventually it was considered to be the Holy Land of Jerusalem. For the sake of exaltation, the biblical origin of nations started to be substantiated. For instance, in the 19th centuries, the English established the *Anglo-Israel Identity Society*, which provided “evidence” showing that they were descendants of ten lost tribes of Israel⁹. According to Bystroń, this was one of the sources of the emergence of perceptions of their superiority and legitimate authority over others. Other countries also documented the biblical origin of their nations. In Poland, Wojciech Dębołęcki wrote in 1633, that the dominion of the world by the Kingdom of Poland was established by God in Paradise and the throne of the world was moved from Lebanon to the Polish Crown, and the Polish Scythians are the oldest nation and inherit the power over the world in a straight line. This is the theory of the world empire of Poland, founded on evidenced genealogy. To prove the superiority of their nation, they also pointed to the national language as the first, true tongue created and used by God. For example, Dębołęcki argued that the Slavic language is original and that Greek, Latin and other languages originate from it. Of course, not everyone took Dębołęcki’s book seriously, but that way the Polish nobility was able to strengthen their faith in their own superiority, which was established by the Creator Himself. Alternatively, they referred to Roman ancestry, which was to confer the title of political inheritance after the empire. For instance, a tale existed saying that the first ruler of Lithuania was the Roman knight Palemon. The Polish nobility also often saw themselves as Roman descendants and heirs of the grandeur of the *Imperium Romanum*. In the 19th century, scientific methods changed and emerging nationalist theories could not draw ancestry from Hebrew or Roman origins. Cosmopolitanism began to be systematically pushed out of the

⁸ J. Chodak, *op.cit.*, p. 36.

⁹ J. Wilson, *British Israelism*, “The Sociological Review”, 1968, vol. 16, pp. 41-57.

common consciousness. Instead, nationalists began to idealize the pagan past. Zorian Dołęga Chodakowski, an ethnographer, was even a fanatic of Slavic paganism. He proved that Poles are the most valuable nation among Slavs. Similar phenomena could be observed in other countries in the 19th century.

Bystroń emphasized yet another element constituting national megalomania, namely the nationalisation of God, Who is always with the nation and supports it in peace, but also in conquests. One goes to war with God on one's lips, and victories become miracles (the miracle of the Vistula, the miracle of the Marne). National saints are like tribal gods. In Poland, since the time of John Casimir, the Mother of God has been the Queen of the Polish Crown. The conviction of being the chosen nation is well received, especially among those nations that associate linguistic and historical distinctiveness with religion. The chosen nation is a divine instrument that forces those who are distancing themselves from God to be submissive. When a nation is in danger, the idea of mission appears: it suffers for the salvation of the world. Messianism is one of the theoretical forms of megalomania. It was referred to in the aftermath of the partitions of Poland to mobilize Poles to fight the invaders. Bystroń pointed to the process of gradually blurring the border and replacing the national God with the idea of a divine nation. The nation's deification is nothing more than a shameless worship of itself by a group, which, according to Bystroń, undermines the tradition and values of European civilisation. Thus Bystroń described a phenomenon, previously also described by Émile Durkheim in 1912, that in fact in the form of holiness (deity) a group worships itself¹⁰. By recognizing the nation as the highest value, nationalism allows the group to worship itself directly and shamelessly.

Collective images have an extra-intellectual character by their very nature. They are shaped by a sense of superiority, often turning into megalomania, which results in mockery, aversion, and even hatred for strangers. The concrete shape of these popular notions is shaped by fears common in a given epoch, and they arise in the atmosphere of "cloudy mysticism of social thinking"¹¹. Chodak pointed out that Bystroń referred to Lucien Lévy-Bruhl's theory of prelogical thinking to explain the mechanisms of formation of various forms of national megalomania¹². Lévy-Bruhl in 1922 put forward a thesis that the primal mentality seems infantile, pathological when we look at it through the prism of contemporary perceptions.

¹⁰ E. Durkheim, *Les formes elementaires de la vie religieuse. Le systeme totemique en Australie*, Paris 1968, p. 199.

¹¹ J. S. Bystroń, *op.cit.*, p. 13.

¹² J. Chodak, *op.cit.*, p. 37.

However, when we place it in the context of the political institutions of the time, the state of knowledge, the social structure, then it may seem quite normal¹³. Therefore, when describing megalomaniac images of one's own people and strangers, Bystroń wrote that when the primitive man thinks in such categories, we should not be surprised, but saddened by the fact that images based on xenophobic primitive thinking are extremely durable and still present in the 20th century. Of course, with the development of knowledge, collective perceptions have changed, in some cases becoming more subtle, but they are still an emanation of the primitive mind. Bystroń seems to want to make the readers aware of the fact that many of them still think in a very similar way by bringing the old, fantasizing collective imaginaries closer. To people in the old days, their ideas also seemed rational and obvious, because they were common. It is only in retrospect that their absurdity can be recognized. The perspective of the place is also important. He wrote: "The juxtaposition of certain ideas that we consider to be a laudable manifestation of national genius in Poland, and that we consider to be a harmful perversion, can be instructive"¹⁴.

NATIONALISM AS A MANIPULATION OF PREJUDICE AND MEGALOMANIAC MOODS

In *National Megalomania* Bystroń not only presented research on collective imaginaries, but also referred to their use in politics. He pointed out that politicians should make sure that their society believes in its own power, because it was helping and still helps in the functioning of great countries. On the other hand, megalomania, i.e. a distorted perception of one's own strength and abilities, inability to make a real assessment of the situation, leads to wrong political decisions and will inevitably end in disaster. Bystroń accused nationalists of inciting unprecedented megalomaniac moods in the nation to gain power through the deepening of divisions and conflicts. Bystroń saw in the 1920s that this inevitably leads to imperialism and war. He not only warned against armed conflicts, but also showed that nationalism can destroy Western culture itself. Nationalists began to theoretically capture, justify, and expand megalomaniac notions, and these theories began to undermine science, morality, and religion as the foundation of Western civilization. Bystroń pointed out that they undermine Christian universalism and even take on a blasphemous dimension when a nation is treated like God.

48

¹³ L. Lévy-Bruhl, *La mentalité primitive*, Paris 1960, p.17.

¹⁴ J. S. Bystroń, *op.cit.*, p. 13.

According to nationalists, loyalty to a nation is the highest moral duty. He also emphasized that nationalists, referring in their discourse to collective imaginaries, popularize them at the expense of scientific knowledge.

Bystroń was aware that the nationalists' use of collective imaginaries to deepen the division between themselves and strangers has a tactical dimension. Cultivating national megalomania awakens a sense of affiliation to the group, strengthens patriotism, and these feelings are often at the root of acts of heroism or sacrifice. Bystroń believed that although this type of manipulation should be condemned, the fact is that it is an effective tool for exercising power. He pointed out that the Church does likewise by accepting the sometimes primitive ways of sustaining faith among the people. Commenting on this state of affairs, he wrote:

All the great art of living is about a great sense of measure and tact; it is necessary to consider these popular things, tactically necessary, as a *malum necessarium* and live in compromise with reality, but on the other hand one should never lose sight of the great ideals. Otherwise, we are in danger of either abnegating life or of becoming completely barbaric¹⁵.

Bystroń stressed that when simple yet effective methods of manipulating people, such as creating antagonism between one's own people and strangers, begin to dominate political discourse, this will lead to the disappearance of the basic religious and ethical concepts on which European culture is based and to the decline of states. It is impossible to build a safe world on the logic of conflict. He warned against the consequences of chauvinistic nationalism.

In *National Megalomania* Bystroń showed nationalism from a new perspective. He did not treat it as an ideology based on a coherent philosophical system, but reduced it to the use and manipulation of collective imaginaries in order to gain political power. In fact, nationalism boils down to stirring up the atavistic reflexes of dividing the world into one's own people and strangers. He also negated that nationalism is for the good of the nation, because it actually leads to its downfall by undermining its own cultural foundations.

It is worth noting the violent reaction of Polish nationalists to Bystroń's publication. It seems that they were aware that their intentions and methods of action had been exposed. The presentation from the historical perspective of popular ideas on which they built their narrative about the world showed their extra-intellectual dimension and ludicrousness. Immediately after the publication of *National Megalomania* in 1924, members of the National Democracy, such as Bohdan Wasiutyński or Zygmunt Wasilewski, began attacks on Bystroń in an attempt to

¹⁵ *Ibidem*, p. 40.

discredit him¹⁶. Wasilewski published a review titled *The Spiritual Disarmament of the Nation*, in which he wrote that if Bystron:

knocked out of [everyone's] head and heart the love that idealizes and enhances reality, there would obviously be no nation. It is fortunate that he will not be able to do so. He will be applauded by a few degenerate Poles and some Jews. [...] In the attempts to disarm Poland whether from military or spiritual defence forces (which are planned to happen simultaneously and on a single command) we must see a criminal attack on Polish civilization¹⁷.

These arguments are a perfect illustration of the views of Polish nationalists and at the same time confirm Bystron's observations. Nationalism is based on megalomaniacal notions of one's own nation, which trigger a sense of loyalty and patriotism. Wasilewski even believes that without megalomaniac love there would be no nation. Nationalism is more about manipulating emotions than creating a coherent system of beliefs. The logic of conflict and categorization of the political world into one's own people and strangers/traitors is also visible. Every criticism of the nationalistic point of view was described not as a different point of view, but as a betrayal of the nation and the state.

STEREOTYPES

Bystron used the term "collective imaginaries", which is the same as the concept of stereotype. *National Megalomania* is considered a forerunner of research on stereotypes. It is worth mentioning that this book was published at almost exactly the same time as the well-known book by Walter Lippmann entitled *Public Opinion* published in 1922¹⁸. In scientific literature Lippmann is treated "as either the first serious student of stereotyping (or «father of the concept of stereotypes») or the person who «introduced» the term"¹⁹. He defined "stereotype" as a single-sided, schematic image of a phenomenon, a group, a human being emerging in the mind, and distinguished it from the notion of an ideal, which usually refers to good, true and beautiful. Stereotypes are cognitive mechanisms that precede the use of reason to minimize the effort of exploring the world. Lippmann pointed out that stereotypes are used not only to create a simplified image of the world in one's head, but also to judge it. Leonard S. Newman pointed out, that "«Stereotypes» in the modern sense play only a minor role in *Public*

46

¹⁶ 14 Stomma, *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.*, Warszawa 1986, pp. 4-5.

¹⁷ Z. Wasilewski, *Rozbrojenie duchowe narodu*, „Przegląd Wszechpolski” 1924, vol. 11.

¹⁸ W. Lippmann, *Public Opinion*, New York 1965.

¹⁹ L. S. Newman, *Was Walter Lippmann Interested In Stereotyping?: Public Opinion and Cognitive Social Psychology*, "History of Psychology" 2009, vol. 12(1), p. 9.

⁴
Opinion; [...] Lippmann himself was not actually known for his concern with the unjust perception of and treatment of stigmatized groups of people”²⁰. *Public Opinion* was not a book devoted to nationalism or to the analysis of the relationship between stereotypes and nationalism. Therefore, the first one to write about nationalism in the context of stereotypes was Bystroń. This does not mean, however, that Lippmann did not formulate any comments that might help people to understand why stereotypes are used in politics, including by nationalists. Stereotypes are a form of social awareness created, not from an individual and direct experience, but from social cultural communication and intergroup contacts. They are therefore an element of tradition, hence they are valued and defended by a given group against those who want to undermine them. ²⁴ “No wonder, then, that any disturbance of the stereotypes seems like an attack upon the foundations of the universe. It is an attack upon the foundations of our universe”²¹. Nationalists use this mechanism in building their narratives about the world on stereotypes rooted in social consciousness, often manipulated according to political goals. Therefore, their message finds quite considerable respect, understanding as well as defenders. Narratives showing a greater diversity of the world are presented by nationalists as a threat to the tradition and identity of society. They even proclaim that such views inevitably lead to the collapse of the nation and state, to anarchy. Therefore, any person undermining a nationalistic point of view is treated not as a political adversary, but as a traitor. This type of narrative is used to mobilise and integrate supporters in the fight against the outside world and traitors.

Both Bystroń and Lippmann assessed stereotypes negatively. Nowadays in the scientific literature stereotypes are considered to be a basic human cognitive mechanism, which usually remains beyond conscious control. The categories of us and strangers describing social reality on the emotional and intellectual level facilitate the ordering of the social world, which is a universal human need²². It is a theory of the essential understanding of social categories, which means that man has a strong tendency to attribute an inalienable and unchangeable essence to individual social entities. It is assumed that members of each group have the same characteristics. It is characteristic that strangers are perceived as less human and even diabolic²³.

²⁰ *Ibidem*, p. 10.

²¹ W. Lippmann, *op.cit.*, chap. 7.1.

²² It is worth mentioning the research of Jacques-Philippe Leyens and his colleagues, who opened a new chapter in contemporary group relationship psychology by presenting an alternative concept, explaining the processes of stereotyping. J.-P. Leyens, B. Cortes, S. Demoulin et al., *Emotional prejudice, essentialism and nationalism*, “*European Journal of Social Psychology*” 2006, vol. 33, pp. 703-717.

²³ See N. Haslam, P. Bain, L. Douge et al., *More human than you: Attributing humanness to self and others*, “*Journal of Personality and Social Psychology*” 2005, vol. 89 (6), pp. 937-950; A. Citlak, *Psychologiczne i*

COLLECTIVE NARCISSISM

The division into us and strangers is not necessarily antagonistic. Often the attitude towards a different group is much more complex, changeable, and ambivalent. For nationalists, however, antagonistic stereotypes, taking on megalomaniacal dimensions, are more effective in controlling human emotions. Bystron pointed out that individual megalomania is treated as a disease, often ridiculed, while tribal, state, and national megalomania are widely accepted. Thus he distinguished between two types of megalomania. They have the same nature, are a symptom of illness, and differ in terms of social acceptance.

Modern scientific literature indicates that megalomania accompanies narcissistic personality disorder. People with a narcissistic personality are convinced of their uniqueness and have a pathologically exaggerated desire to be admired by others. Moreover, arrogance and haughtiness towards others are observed in such people.

Havelock Ellis, in his 1898 paper on auto-eroticism, first gave psychological significance to the term 'narcissism'. Sigmund Freud's major contribution, *On narcissism* (1914), was devoted exclusively to development and pathology. [...] Another early and significant formulation from a psychoanalytic perspective was furnished by Wilhelm Reich in *Charakteranalyse* (1933)²⁴.

Furthermore, the scientific literature also contains concepts that the behaviour of narcissistic individuals can spread onto entire societies that then become narcissistic²⁵. The self-esteem of a narcissistic individual is sometimes elevated by the fact that the group he belongs to is better than others. "As much as people can demand special recognition and privilege for themselves (as individual narcissists do), they can claim the same for the groups they belong to (as collective narcissists do)"²⁶. Thus, the individual begins to treat the group as exceptional and deserving of special treatment²⁷.

¹⁶ Językowe uprzedmiotowienie obcych (stereotypizacja i dehumanizacja wrogów), "Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem" 2018, vol. 40 (4), pp. 7-30.

²⁴ D. K. Reynolds, *Narcissistic Personality*, [in:] *Encyclopedia of Psychology. Second edition*, vol. 2, R. J. Corsini et al. (eds), New York 1994, p. 449. W. Reich wrote not only about narcissistic individuals, but also about the narcissism of the masses. He considered the identification with the leader and the cult of the leader the psychological basis of Nazism, which was to be an expression of the narcissism of the masses. W. Reich, *Massenpsychologie des Faschismus. Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik*, Kopenhagen, Prag, Zürich, 1933.

²⁵ See J. Crocker, R. Luhtanen, *Collective self-esteem and ingroup bias*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1990, vol. 58(1), pp. 60-67.

²⁶ A. Golec de Zavala, K. Dyduch-Hazar, D. Lantos, *Collective Narcissism: Political Consequences of Investing SelfWorth in the Ingroup's Image*, "Advances in Political Psychology" 2019, vol. 40, p. 38.

²⁷ At the same time there are research that shows that this is not absolutely accurate, see *Ibidem*, pp. 38, 61-62.

³ The very concept of collective narcissism appeared in the scientific literature in the 1970s. This phenomenon was described by Erich Fromm, who, like Bystroń, pointed out that while individual narcissism is usually negatively perceived by the environment, collective narcissism is seen as a celebration of a common identity²⁸. The behaviour of such a group is similar to that of narcissistic individuals, i.e. it is characterized by hostility, exaggerated reactions to criticism. Empathy is judged as weakness and naivety. The main driving force behind the narcissistic individual and the group is the need for control and power. All but their own group are perceived as inferior, lesser, and therefore can be destroyed and subjugated without guilt²⁹. In the 1970s also another scholar Theodor W. Adorno wrote about collective narcissism. He pointed out that social criticism of personal narcissism causes narcissistic individuals

² are condemned to collective narcissism. As a compensation, collective narcissism then restores to them as individuals some of the self-esteem the same collective strips from them and that they hope to fully recover through their delusive identification with it. More than any other pathological prejudice, the belief in the nation is opinion as dire fate: the hypostasis of the group to which one just happens to belong, the place where one just happens to be, into an absolute good and superiority³⁰.

Adorno stressed that this very process of transferring individual narcissism onto national narcissism “gives nationalism its pernicious power”³¹. Moreover, he drew attention to the emerging ideological distinction between “healthy national sentiment” and “pathological nationalism”. Meanwhile, in his opinion: “The dynamic that leads from the supposedly healthy national sentiment into its overvalued excess is unstoppable, because its untruth is rooted in the person’s act of identifying himself with the irrational nexus of nature and society in which he by chance finds himself”³². Narcissism is therefore the basis of identification with the nation, which is considered to be better than others, hence there is a tendency for these feelings to turn into xenophobic nationalism.

In my opinion, it is important to point out another element, namely the source of narcissism and megalomania. One of the definitions is as follows: “Collective narcissism is a belief that one’s own group (the ingroup) is exceptional and entitled to privileged treatment but

²⁸ E. Fromm, *The anatomy of human destructiveness*, London 1973.

²⁹ T. Olchanowski, J. Sieradzan, *Wprowadzenie do problematyki narcyzmu od klasycznych koncepcji narcyzmu do narcyzmu kultury zachodniej*, [in:] *Narcyzm: jednostka - społeczeństwo – kultura*, J. Sieradzan (ed), Białystok, 2011, p. 25.

³⁰ T. W. Adorno, *Opinion Delusion Society*, “Yale Journal of Criticism” 1977, vol. 10(2), p. 239.

³¹ *Ibidem*, p. 238.

³² *Ibidem*, p. 239.

1 it is not sufficiently recognized by others. Thus, central to collective narcissism is resentment that the ingroup's exceptionality is not sufficiently externally appreciated³³. The authors point to *ressentiment* as a source of narcissism. When characterizing collective narcissism, Fromm wrote: "Group narcissism ... is extremely important as an element giving satisfaction to the members of the group and particularly to those who have few other reasons to feel proud and worthwhile"³⁴. Narcissism is therefore a compensation for the feeling of underestimation and weakness associated with the impossibility of changing this state of affairs.

The *ressentiment* itself has been broadly described by Friedrich Nietzsche, who pointed out that it lies at the very foundation of Christian civilisation, since it treats weakness as a virtue by reversing the values³⁵. Consequently, man sinks even more deeply into weakness as he ceases to strive to increase his power, considering it worthless. *Ressentiment* is a phenomenon in which, out of a sense of weakness and underestimation, one hates those who have inferiority complexes and despises those who are considered inferior Nietzsche wrote: "The revolt of the slaves in morals begins in the very principle of resentment becoming creative and giving birth to values—a resentment experienced by creatures who, deprived as they are of the proper outlet of action, are forced to find their compensation in an imaginary revenge"³⁶. Nietzsche criticised nationalism because he thought that assessing a man through the prism of nationality devalued him. Those who judge and segregate people using the nationality criterion apparently do not see anything valuable in themselves, since they squeeze everything they are into such a narrow mould³⁷.

It is precisely this aspect that I wanted to stress: that narcissism, which comes from *ressentiment*, has a destructive effect both on individuals and on the group. The research shows that, paradoxically, people who narcissistically identify themselves with their own group manifest exploitation tendencies towards it. Agnieszka Cichocka and Agnieszka Cieslak pointed out: "However, most recent findings suggest that collective narcissism might also ultimately harm the in-group. [...] this concern for the image of the group does not necessarily

³³ A. Lec de Zavala et al., *op.cit.*, p. 37.

³⁴ E. Fromm, *The anatomy of human destructiveness*, p. 275.

³⁵ See M. Baranowska, *Jednostka, państwo i prawo w filozofii Fryderyka Nietzschego. Mała vs wielka polityka*, Toruń 2009, pp. 67-103; Eadem, *Nadczłowiek, czyli negacja religijności*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2014, vol. 14, pp. 33-33.

³⁶ F. Nietzsche, *The Genealogy of Morals*, trans. H. B. Samuel, New York 1921, p. 17.

³⁷ M. Baranowska, *On being a German, according to Friedrich Nietzsche*, „Przegląd Zachodni” 2017, vol. 73(2), pp. 52-53.

6

translate into in-group loyalty or a concern for the well-being of in-group members³⁸. Political philosophers also stress the destructive dimension of narcissism. This phenomenon is excellently illustrated by Slavoj Žižek, who stressed that man in the postmodern consumerist civilisation is a “pathological narcissus”³⁹. The view that narcissism is a syndrome of our times is also shared by other researchers⁴⁰. While analysing the emotions that underlie social life, Žižek pointed out that egoism and altruism are most often mentioned as opposites. Meanwhile, a well-functioning community can be built on both of these elements, and perhaps that is why political thought has referred to both individualism and community. In his opinion, the real opposite of egotism and altruism is *ressentiment*⁴¹. He referred to the philosophy of Jean-Jacques Rousseau, who distinguished *amour-de-soi*, a concern for one's self-preservation and well-being, which is not the opposite of the care of the common good and *amour-propre*, a malign concern to stand above other people, delighting in their despite is a different thing. This kind of love is not about the common good, but about destroying a barrier preventing it from being achieved. *Amour* loses its original nature, ceases to be identified with personal good, but with the misfortune of others⁴². This is also the way to understand the *ressentiment* that makes me ready to act against my own interests. To illustrate this phenomenon, Žižek quoted an anecdote about a Slovenian peasant. A good witch offered him that either he would get one cow and his neighbour two, or both would lose the same number of cows. The peasant immediately chose the second option. In the dark version, the witch says: I'll give you whatever you want, but I warn you, your neighbour will get twice as much. The peasant answers: Take out one of my eyes⁴³!

The reference to *ressentiment* as a source of narcissism makes it possible to understand its destructive character and to take it into account in the deliberations on nationalisms. Nationalists compound collective narcissism, referred to as megalomania by Bystroń, in order to evoke certain emotions and actions in society, which they then exploit for their political purposes, mainly to fight strangers, whether from other countries or from the political

³⁸ 7 Cichocki 13 A. Cislak, *Nationalism as collective narcissism*, p. 72.

³⁹ S. Žižek, “Pathological Narcissus” as Socially Mandatory Form of Subjectivity, [in:] *Manifesta 3: Borderline Syndrome* 27 *Energies of Defence*, Ljubljana 2000, pp. 234-255.

⁴⁰ 34 C. Lash, *The Culture of Narcissism: American Life in Age of Diminishing Expectations*, New York 1991; P. Sloterdijk, *Kritik der zynischen Vernunft*. 2 Bände, Frankfurt am Main 1983.

⁴¹ S. Žižek 10 *Violence: Six Sideways Reflections*, New York 2008, p. 90.

⁴² J.-J. Rousseau, *Rousseau, Judge of Jean-Jacques: Dialogues*. (*The Collected Writings of Jean-Jacques Rousseau, vol. 1*), trans. C. Kelly, Hanover 1990, p. 63.

⁴³ S. Žižek, *Violence*, pp. 92, 108.

opposition. In this narrative, the opposition is a traitor to the nation, as Bystroń was presented by members of the National Democracy. Usually, nationalists are not only concerned with their own good, their exaltation over others, but their desire to harm strangers. Not only things are to be good for us, but strangers are to suffer, be humiliated, excluded. As Adorno pointed out, narcissism lies at the root of every kind of nationalism and national sentiment, and therefore they have a tendency to turn into aggressive, chauvinistic nationalism. Bystroń did not refer to the notion of *ressentiment* and did not explain why megalomaniac images of his community are formed in the social consciousness, but he clearly indicated that the nationalist policy based on strengthening megalomania will have negative consequences for the nation.

CONCLUSIONS

National Megalomania was pioneering in many ways. Comments on national megalomania outstripped the theories about collective narcissism, which are now also used in the scientific literature to explain phenomena of social and political life, including nationalism⁴⁴. Such theories and analyses indicate that the source of megalomania and narcissism stems from *ressentiment*. In my opinion, this concept of Nietzsche is also a key category for understanding the phenomenon of nationalism and should therefore be included in research on nationalism. Bystroń was able to see the links between cultural and social phenomena, which are often overlooked by scholars describing the world from the perspective of a single specialization. In *National Megalomania* he presented research combining ethnographic, sociological and linguistic points of view. At the same time, from the perspective of this research he referred to contemporary politics and the growing nationalist movement. This provided an original and bold answer to the question of what nationalism is. He pointed out that the nationalist narrative about the world is based on the manipulation of primitive stereotypes, prejudice and the liberation of a sense of superiority and megalomania. Bystroń's aim was to expose the nature of nationalism and to make readers aware of the fact that politics based on this madness of greatness will inevitably lead to the decline of Western culture. Despite the changing world, its publication from almost 100 years ago is still valid, because the multiculturalism of the modern

⁴⁴ “The need to understand the dynamics and social consequences of collective narcissism has been recently highlighted by the implication of collective narcissism in the growing popularity of populist (e.g., support for Donald Trump), isolationist (e.g., support for Brexit in the United Kingdom, the rise to power of Euro-sceptic parties in Poland and Hungary), and neo-fascist political movements (e.g., support for the ONR, the National Radical Camp, in Poland)”. A. Golec de Zavala et al., *op.cit.*, p. 38.

world is not a temporary discomfort or temporary problem, but something that will probably continue to grow and strengthen. Bystron showed that understanding the phenomena of social and political life requires an interdisciplinary approach from researchers. Therefore, contemporary research on nationalism should combine experiences and theories developed in various branches of science, such as history of political thought, philosophy, sociology, psychology, social psychology or cultural studies.

Nacjonalizm jako manipulacja zbiorowymi wyobrażeniami (stereotypami) o swoich i obcych w *Megalomanii narodowej* Jana Stanisława Bystronia.

ABSTRAKT

Celem badawczym artykułu jest analiza badań J. S. Bystronia nad zbiorowymi wyobrażeniami o swoich i obcych, na podstawie których sformułował on oryginalną perspektywę postrzegania nacjonalizmu. Pytaniem badawczym jest, czym jest nacjonalizm w poglądach Bystronia? Jako jeden z pierwszych naukowców zwrócił uwagę, że nacjonalizm sprowadza się do manipulacji zbiorowymi wyobrażeniami. *Megalomanię narodową* (1924) jego autorstwa można uznać jako prekursorską w badaniach nad stereotypami. Celem badawczym artykułu jest również wskazanie, że jego uwagi na temat megalomanii narodowej wyprzedziły teorie o kolektywnym narcyzmie sformułowane w latach 70. XX w. przez E. Fromma i T. Adorno. Są one do dziś analizowane w literaturze naukowej również w kontekście badań nad nacjonalizmami. W tych analizach wskazuje się, że źródłem narcyzmu jest resentment. Ta koncepcja F. Nietzschego jest także wykorzystywana w teoriach dotyczących nacjonalizmów, dlatego została ona włączona do analizy nacjonalizmu w tym artykule. Badania Bystronia miały charakter interdyscyplinarny, dzięki czemu wskazał on nową i wielu punktach prekursorską perspektywę postrzegania nacjonalizmu. Badania nad jego twórczością również wymagają interdyscyplinarnego podejścia. Z tego względu w tym artykule wykorzystywane są efekty badań naukowych z szerokiego spektrum nauk społecznych i humanistycznych. Dzięki temu udało się w tym artykule z szerszej perspektywy zinterpretować wkład Bystronia w badania nad nacjonalizmami.

Słowa kluczowe: megalomania narodowa; stereotypy; kolektywny narcyzm; resentment; nacjonalizm; Bystron.

WPROWADZENIE

Przedmiotem badawczym artykułu jest analiza badań Jana Stanisława Bystronia⁴⁵ nad zbiorowymi wyobrażeniami o swoich i obcych, które zawarł w książce *Megalomania*

⁴⁵ Jan Stanisław Bystron (1892-1964) był etnologiem, etnografem, socjologiem, kulturoznawcą i lingwistą. Prowadził badania naukowe na Uniwersytetach Poznańskim i Jagiellońskim (w c. 23 jako kierownik katedry etnologii) i Uniwersytecie Warszawskim (jako kierownik katedry socjologii). Zob. M. Jurkowski, *Przedmowa*, [in:] J. S. Bystron, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1995, s. 5.

*narodowa*⁴⁶ i poszukiwanie odpowiedzi na pytanie badawcze, w jaki sposób przedstawiał on nacjonalizm i jego źródła. Jako jeden z pierwszych naukowców zwrócił uwagę, że źródłem sukcesów ruchów nacjonalistycznych jest oparcie swojej narracji o społeczeństwie i polityce na głęboko zakorzenionych w mentalności ludzi zbiorowych wyobrażeniach (stereotypach). Szczególnie istotne są jego uwagi na temat megalomanii narodowej, które wyprzedziły teorie o kolektywnym narcyzmie sformułowane przez Ericha Fromma i Theodora W. Adorno. Są one do dziś są analizowane w literaturze naukowej⁴⁷. Jednakże brak jest badań naukowych nad nacjonalizmami, które brałyby pod uwagę dorobek Bystronia. Tymczasem jego rozważania stanowią wartościowy materiał, który uzupełni badania w ramach doktryn polityczno-prawnych, szczególnie dotyczących problematyki nacjonalizmu.

W *Megalomanii narodowej* Bystron przedstawił obecne w powszechnej świadomości wyobrażenia o swoich i obcych. Swoje badania oparł na niezwykle bogatym materiale etnograficznym z różnych okresów historycznych, często nie ograniczonym geograficznie tylko do Polski. Jarosław Chodak wskazał, że w swoich badaniach Bystron przyjął metodę historycznoporównawczą. Zjawiska z różnych okresów historycznych, nie powiązane z sobą przyczynowo zestawiał z sobą, by uchwycić prawidłowości, o jak największym stopniu ogólności⁴⁸. Te wnioski dotyczą nie tylko kształtowania się i charakteru przeszłych popularnych wyobrażeń, ale również współczesnej polityki.

ZBIOROWE WYOBRAŻENIA O OBCYCH

Analizując wyobrażenia o obcych z odległych i nieznanymi krain, Bystron zwrócił uwagę, że określani byli oni powszechnie jako dziwadła, byty niemal sprzeczny z naturą. Relacje z dalekich podróży przechodziły z ust do ust i przekształcały w karykaturalne fantazje. Jako przykład przytoczył m.in. materiały etnograficzne zebrane przez XIX-wiecznego badacza Oskara Kolberga, który dokumentował, w jaki sposób włościanie podkrakowscy, więc grupa społeczna dość dobrze wykształcona, w XVIII postrzegała świat.

⁹ Za Polską są różne kraje, Węgry, Prusacy, Szwedy, Luteriany i Niemce rozmaite [...]. Za tymi krajami są jeszcze dzikie kraje i kraje cieplice, do zachodu słońca odwrócone. Za cieplicami są krańce świata: tam mieszkają dzikie ludy niedowiarki, co nie mówią, tylko kwiczą. [...] Ci ludzie mają ogromne stopy u nóg;

⁴⁶ J. S. Bystron, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1995. *Megalomania narodowa* była w pierw opublikowana jako artykuł w "Przegląd 18: Współczesnym" w 1924 r. a potem, jako książka pod tym samym tytułem w 1935.

⁴⁷ Przykładowo, zob. A. Cichocka, A. Cislak, *Nationalism as collective narcissism*, "Current Opinion in Behavioral Sciences" 2020, vol. 34, ss. 69-74.

⁴⁸ J. Chodak, *Jan Stanisław Bystron jako prekursor socjologii historycznej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia. Sectio I” 1999, vol. 24, s. 37.

gdy jest bardzo gorąco, to się przewracają na ziemię i stopami jakby łopatami nakrywają głowy przed słońcem. Mają tylko jedno oko, ale na wylot głowy. Za tymi krajami widać już kominy piekielne, wyglądające jak straszne góry⁴⁹.

Podobne opowieści obecne były też w literaturze i podejmowane przez kaznodziejów, by pokazać gorsze i gorszące życie innych. W ten sposób kształtowały się wyobrażenia szerokiego ogółu o obcych ludach. Zwracano uwagę na deformacje fizyczne, wady, które czynią ich godnymi pogardy. Bystron przytaczał, że mieszkańcy Ruandy twierdzą, że człowiek biały nosi obuwie, chcąc ukryć ośle kopyta, którym jest napiętnowany jako istota gorszego gatunku.

Obcy to nie tylko ten z dalekich nieznanymi krajów, ale też ten zza miedzy. Wprawdzie zazwyczaj jest podobny do swoich, ale przykładowo czarność, która dla białych zazwyczaj była oznaką istoty gorszego gatunku, może przecież dotyczyć nie tylko skóry, ale np. podniebienia. Bystron przytaczał przykład mieszkańców województw południowo-wschodniej Polski, którzy czarnymi określali Rusinów, uważając, że mają czarne podniebienia. Znana była tam zabawa, polegająca na ustaleniu narodowości psa: zagłada się psu do pyska, mówiąc: „Pokaż, czyś Polak, czy Rusin”, jeśli pies ma czarne podniebienie to Rusin, jak czerwone Polak. Obcym przypisywano też przykry zapach, umiejętności z zakresu czarnej magii czy to, że są samymi diabłami. Przykładowo w Polsce diabeł był powszechnie przedstawiany w kusym niemieckim ubiorze, co powodowało automatyczną nieufność do tej nacji. Bystron przytoczył też wiele przykładów prześmiewczych przezwisk, które miały podkreślać wady fizyczne, wady moralne, jak również obraźliwych komentarzy dotyczących innego ubioru, języka i pochodzenia. W tych badaniach nie był odosobniony i powoływał się na publikacje innych badaczy, jak chociażby książkę Rudolfa Kleinpaula⁵⁰. Bystron studiował również cały szereg zabawnych opowiadań o dalszych i bliższych sąsiadach wyśmiewających ich głupotę, śmieszność, naiwność. Skomentował te wszystkie wyobrażenia następującymi słowami: „Wiadomo przecież od czasów biblijnych, że człowiek widzi źdźbło w oku bliźniego swego, ale belki we własnym oku nie spostrzega”⁵¹.

ZBIOROWE WYOBRAŻENIA O SWOICH I MEGALOMANIA NARODOWA

Bystron podkreślał, że takie deprecjonowanie innych jest cechą ludzkiej natury. Wyobrażenia o obcych służą temu, by samemu czuć się bardziej wartościowym, bo przynależą

⁴⁹ J. S. Bystron, *op.cit.*, s. 49.

⁵⁰ R. Kleinpaul, *Menschen und Völkernamen: Etymologische Streifzüge auf dem Gebiete der Eigennamen*, Leipzig 1885.

⁵¹ J. S. Bystron, *op.cit.*, s. 45.

się do grupy, która jest lepsza od innych. Zwrócił uwagę, że gdy jednostka lub grupa się wywyższa to często przeradza się to w chorobliwą zarozumiałość i idealizowanie siebie. Wówczas mamy do czynienia z megalomanią. Słowo to wywodzi się z j. greckiego (*megaleios* and *mania*) i dosłownie oznacza „szaleństwo wielkości”. Bystron wyróżnił megalomanię osobistą, ale również społeczną, która historycznie przyjmowała postać megalomanii plemiennej, państwowej i narodowej. Pomimo tytułu książki *Megalomania narodowa* analizował w niej te wszystkie formy. Chodak zwrócił uwagę, że termin „megalomania narodowa” miało charakter ramowy i „było oryginalnym wkładem Bystronia w dziedzinę nauk społecznych. Określenie to nie doczekało się jednak szerszej recepcji. Było i jest kojarzone z tytułem omawianej monografii”⁵². Bystron dokonał analizy powstawania pojęć o lepszości swej grupy i jej supremacji nad innymi od czasów najdawniejszych, plemiennych do lat 30. XX w. Łączą się w tych przekonaniach rzeczy poważne i zabawne, nadziejskie i bardzo ziemskie, patos i groteska. Wśród podstawowych elementów tego wyobrażenia wymienił twierdzenia o wywodzeniu się z centrum świata, co miało szczególne znaczenie, gdy myślano jeszcze o świecie jako o płaszczyźnie. Później w kręgu chrześcijańskim były różne koncepcje centrum świata, ale ostatecznie uznano, że jest to Ziemia Święta Jerozolima. By się wywyższyć zaczęto udowadniać biblijne pochodzenie swych nacji. Przykładowo Anglicy tworzyli w XVIII i XIX w. towarzystwa naukowe (w ich własnym rozumieniu) jak *Anglo-Israel Identity Society* przedstawiające dowody, że są potomkami dziesięciu plemion Izraela⁵³. Zdaniem Bystronia, było to jednym ze źródeł wytworzenia się pojęć o ich wyższości i należnym władztwie nad innymi. Podobnie w innych krajach udawano biblijne pochodzenie swych nacji. W Polsce Wojciech Dębołęcki w 1633 r., pisał, że panowanie nad światem Królestwa Polskiego ustanowił Bóg w Raju a tron świata przeniesiono z Libanu do Korony Polskiej a Polacy-Scytowie są najdawniejszym narodem i w prostej linii dziedziczą władzę nad światem. Mamy tu teorię światowego imperium polskiego, opartą na rodowodach. W celu udowodnienia wyższości swego narodu, wskazywano również na język narodowy jako ten pierwszy, prawdziwy, który Bóg stworzył i sam się nim posługuje. Przykładowo Dębołęcki udawadniał, że język słowiański jest pierwotny a języki grecki, łacina oraz inne języki właśnie od niego się wywodzą. Oczywiście nie wszyscy na poważnie traktowali książkę Dębołęckiego, ale szlachta polska utwierdzała się w ten sposób w wierze we własną wyższość, która przez samego Stwórcę

⁵² J. Chodak, *op.cit.*, s. 36.

⁵³ J. Wilson, *British Israelism*, „The Sociological Review”, 1968, vol. 16, ss. 41-57.

była ustanowiona. Alternatywnie odwoływano się do rodowodów rzymskich, co miało dawać tytuł spadku politycznego po imperium. Przykładowo istniała opowieść, że pierwszym władcą Litwy miał być rzymski rycerz Palemon. Szlachta polska również często postrzegała się jako rzymskich potomków i spadkobierców wielkości *Imperium Romanum*. W XIX w. zmieniły się metody naukowe i powstające teorie nacjonalistyczne nie mogły wyprowadzać rodowodów z tych hebrajskich czy rzymskich. Kosmopolityzm zaczął być systematycznie wypierany z powszechnej świadomości. Nacjonaści zaczęli zamiast tego idealizować przeszłość pogańską. Etnograf Zorian Dołęga Chodakowski był wręcz fanatykiem pogańszczyzny słowiańskiej. Dowodził, że Polacy są wśród Słowian najbardziej wartościowym narodem. Podobne zjawiska można było obserwować w Niemczech i pozostałych krajach w XIX w.

Bystron wskazywał na jeszcze jeden element konstytuujący megalomanie narodową, mianowicie nacjonalizację Boga, który zawsze jest z narodem, wspiera go w pokoju, ale też w podbojach. Na wojnę idzie się z Bogiem na ustach, a zwycięstwa stają się cudami (cud nad Wisłą). Święci narodowi są jakby bogami plemiennymi. W Polsce Matka Boska od czasów Jana Kazimierza nosi tytuł Królowej Korony Polskiej. Doskonale przyjmują się też przekonania, że jest się narodem wybranym, szczególnie wśród tych narodów, które odrębność językową i historyczną łączą z religią. Naród wybrany jest narzędziem boskim, które zmusza do uległości tych, co od Boga się oddalają. W przypadku, gdy naród jest w stanie zagrożenia, pojawia się idea misji: cierpi on za zbawienie świata. Mesjanizm to jedna z teoretycznych postaci megalomanii. Odwoływano się do niego po rozbiorach Polski, by mobilizować Polaków do walki z zaborcami. Bystron wskazał na proces, który polega na tym, że stopniowo zaciera się granica i w miejsce narodowego Boga pojawia się idea boskiego narodu. Deifikacja narodu to już bezwstydną czczenie przez grupę samej siebie, co zdaniem Bystronia podważa tradycję i wartości cywilizacji europejskiej. Bystron opisał więc zjawisko, o którym wcześniej pisał również Émile Durkheim w 1912 r., że faktycznie pod postacią świętości (bóstwa) grupa czci samą siebie⁵⁴. Nacjonalizm uznając naród za najwyższą wartość, pozwala grupie czcić już bezpośrednio i bezwstydną samą siebie.

Zbiorowe wyobrażenia mają ze swej istoty pozaintelektualny charakter, kształtowane są przez poczucie własnej wyższości, często przerażające się w megalomanie, której konsekwencją jest wyszydzenie, niechęć a nawet nienawiść do obcych. Konkretny kształt tych

popularnych wyobrażeń kształtują powszechne w danej epoce lęki, powstają one w atmosferze „mętnego mistycyzmu myślenia społecznego”⁵⁵. Chodak wskazał, że Bystron nawiązywał do teorii myślenia prelogicznego Luciena Lévy-Bruhla, by wyjaśnić mechanizmy formowania się różnych form megalomanii narodowej⁵⁶. Lévy-Bruhl w 1922 r. postawił tezę, że umysłowość pierwotna wydaje się nam infantylna, patologiczna, gdy patrzymy na nią przez pryzmat współczesnych wyobrażeń. Tymczasem, gdy umieścimy ją w kontekście ówczesnych instytucji politycznych, stanu wiedzy, struktury społecznej, wówczas może się wydawać całkiem normalna⁵⁷. Dlatego Bystron opisując megalomańskie wyobrażenia o swoich i obcych pisał, że gdy myśli takimi kategoriami człowiek pierwotny, dziwić się nie możemy, ale smutkiem napawa to, że wyobrażenia oparte na ksenofobicznym myśleniu pierwotnym są niezwykle trwałe i obecne nadal w XX w. Oczywiście wraz z rozwojem wiedzy, zbiorowe wyobrażenia zmieniły się, stawały się w niektórych wypadkach subtelniejsze, ale nadal są one emanacją umysłowości pierwotnej. Wydaje się, że Bystron przybliżając dawne, fantazyjne zbiorowe wyobrażenia chce uświadomić czytelnikom, że wielu nadal myśli w bardzo podobny sposób. Ludziom w dawnych czasach ich wyobrażenia również wydawały się racjonalne, oczywiste, bo przecież były powszechne. Dopiero z perspektywy czasu można dostrzec ich absurdalność. Ważna jest też perspektywa miejsca. Pisał: „Zestawienie pewnych pomysłów, który w Polsce uważamy za szczytny przejaw geniuszu narodowego, a spotykane gdzie indziej uważamy za szkodliwe zboczenie, może być pouczające”⁵⁸.

NACJONALIZM JAKO MANIPULACJA UPRZEDZENIAMI I MEGALOMANIĄ

W *Megalomani narodowej* Bystron nie tylko przedstawił badania nad zbiorowymi wyobrażeniami, ale również odniósł się do ich wykorzystania w polityce. Zwrócił uwagę, że politycy powinni dbać, by społeczeństwo wierzyło we własne siły, bo to pomagało i pomaga w funkcjonowaniu wielkich państw. Natomiast megalomania, czyli wypaczone postrzeganie własnych sił i możliwości, nieumiejętność realnej oceny sytuacji, prowadzi do błędnych decyzji politycznych i nieuchronnie zakończy się katastrofą. Bystron oskarżał nacjonalistów o rozbudzanie na niespotykaną dotychczas skalę megalomańskich nastrojów w narodzie, by zdobyć władzę poprzez pogłębianie podziałów i konfliktów. Bystron dostrzegał w latach 20.

⁵⁵ J. S. Bystron, *op.cit.*, s. 13.

⁵⁶ J. Chodak, *op.cit.*, s. 37.

⁵⁷ 40 Lévy-Bruhl, *La mentalité primitive*, Paris 1960, s.17.

⁵⁸ J. S. Bystron, *op.cit.*, s. 13.

XX w., że prowadzi to nieuchronnie do rozpętania imperializmu i wojen. Nie ostrzegał tylko przed konfliktami zbrojnymi, ale pokazywał, że nacjonalizm przede wszystkim może zniszczyć samą kulturę Zachodu. Nacjonałiści zaczęli ujmować teoretycznie, uzasadniać i rozszerzać megalomańskie wyobrażenia i teorie te zaczęły podważać naukę, moralność, religię stanowiącą fundament zachodniej cywilizacji. Bystron wskazał, że podważają one chrześcijański uniwersalizm, a nawet przybierają bluźnierczy wymiar, gdy naród traktowany jest jak Bóg. Lojalność wobec narodu to według nacjonalistów najwyższa powinność moralna. Podkreślał też, że nacjonałiści odwołując się w swoim dyskursie do zbiorowych wyobrażeń, popularyzują je kosztem wiedzy naukowej.

Bystron zdawał sobie sprawę, że wykorzystywanie przez nacjonalistów zbiorowych wyobrażeń, by pogłębić podział na swoich i obcych ma wymiar taktyczny. Kultuwując megalomanie narodową budzi się poczucie przynależności do grupy, umacnia patriotyzm a te uczucia leżą często u podstaw aktów bohaterstwa czy poświęcenia. Bystron uważał, że wprawdzie tego typu manipulacje należałoby potępić, ale faktem jest, że jest to efektywne narzędzie sprawowania władzy. Zwrócił uwagę, że podobnie czyni Kościół tolerując nieraz prymitywne sposoby podtrzymania wiary wśród ludu. Oceniając ten stan rzeczy, pisał:

Cała wielka sztuka życia polega tu na dużym poczuciu miary i taktu; trzeba owe rzeczy popularne, konieczne taktycznie, uważać za *malum necessarium* i żyć w kompromisie z rzeczywistością, ale z drugiej strony nie należy zatracać nigdy z oczu wielkich ideałów. W przeciwnym razie grozi nam albo abnegacja życia, albo też jego zupełna barbaryzacja⁵⁹.

Bystron podkreślał, że gdy proste a zarazem efektywne metody manipulowania ludźmi, jak antagonizowanie swoich i obcych, zaczynają dominować w dyskursie politycznym prowadzić to będzie do zaniku podstawowych pojęć religijnych i etycznych, na których opiera się kultura europejska, i do upadku państw. Niemożliwe jest budowanie bezpiecznego świata na logice konfliktu. Bystron ostrzegał przed konsekwencjami szowinistycznego nacjonalizmu.

W *Megalomani narodowej* Bystron pokazał nacjonalizm z nowej perspektywy. Nie traktował go jako ideologii opartej na spójnym systemie filozoficznym, lecz sprowadzał go do wykorzystania i manipulacji zbiorowymi wyobrażeniami, w celach zdobycia władzy politycznej. W istocie nacjonalizm sprowadza się on do rozbudzania atawistycznych odruchów dzielenia świata na swoich i obcych. Negował również, że nacjonalizm ma na względzie dobro

⁵⁹ Ibidem, s. 40.

narodu, ponieważ faktycznie wiecie on do jego upadku podkopując jego własne kulturalne fundamenty.

Warto zwrócić uwagę na gwałtowną reakcję polskich nacjonalistów na publikację Bystronia. Wydaje się, że zdawali sobie sprawę, że ich intencje i metody działania zostały zdemaskowane. Przedstawienie zaś z perspektywy historycznej popularnych wyobrażeń, na których budowali swoją narrację o świecie, pokazało ich pozaintelektualny wymiar i śmieszność. Od razu po publikacji *Megalomanii narodowej* w 1924 r. członkowie Narodowej Demokracji, jak Bohdan Wasiutyński czy Zygmunt Wasilewski rozpoczęli ataki na Bystronia, chcąc go zdyskredytować⁶⁰. Wasilewski opublikował recenzję *Rozbrajanie duchowe narodu*, w której pisał, że gdyby Bystron wszytkim

¹⁹ wybił z głowy i z serca miłość, która idealizuje i powiększa rzeczywistość, to oczywiście nie byłoby narodu. ¹⁴ zęściem, że tego nie zdoła. Przykłaśnie mu paru Polaków zwyrodniałych i paru Żydków. [...] W zakusach rozbrajania Polski czy z sił obronnych militarnych, czy duchowych (co jednocześnie i na jedną komendę jest planowane) musimy widzieć zbrodniczy zamach na cywilizację polską⁶¹.

Te wywody są doskonałą ilustracją zapatrywań polskich nacjonalistów i zarazem potwierdzają spostrzeżenia Bystronia. Nacjonalizm opiera się na megalomańskich wyobrażeniach o własnym narodzie, które wywołać mają poczucie lojalności i patriotyzmu. Wasilewski wręcz uważa, że bez megalomańskiej miłości nie byłoby narodu. Nacjonalizm to w większym stopniu manipulowanie emocjami a nie tworzenie spójnego systemu przekonań. Widoczna jest również logika konfliktu i kategoryzowania świata politycznego na swoich i obcych/zdrajców. Każda krytyka nacjonalistycznego punktu widzenia określana była nie jako inny punkt widzenia, lecz zdrada narodu i państwa.

STEREOTYPY

Bystron używał pojęcia „zbiorowe wyobrażenia”, które jest tożsame z pojęciem stereotypu. *Megalomania narodowa* jest postrzegana jako prekursorska w dziedzinie badań nad stereotypami. Warto wspomnieć, że ta książka była wydana prawie w tym samym czasie, co znana książka Waltera Lippmanna *Public Opinion* (1922)⁶². W literaturze naukowej Lippmann jest traktowany „as either the first serious student of stereotyping (or “father of the concept of

⁴³

⁶⁰ Stomma, *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.*, Warszawa 1986, pp. 4-5.

⁶¹ Z. Wasilewski, *Rozbrojenie duchowe narodu*, „Przegląd Wszechpolski” 1924, vol. 11.

⁶² W. Lippmann, *Public Opinion*, New York 1965.

4 stereotypes”) or the person who “introduced” the term”⁶³. Zdefiniował stereotyp jako jednostronny, schematyczny, powstający w głowie obraz jakiegoś zjawiska, grupy, człowieka i odróżnił go od pojęcia ideału, które zazwyczaj odnosi się do dobra, prawdy, piękna. Stereotypy są to mechanizmy poznawcze, poprzedzające użycie rozumu, dzięki którym minimalizowany jest wysiłek poznawania świata. Lippmann zwrócił uwagę, że stereotypy nie służą tylko tworzeniu w swej głowie uproszczonego obrazu świata, ale również jego osądzaniu. Leonard S. Newman podkreślił, że “Stereotypes” in the modern sense play only a minor role in *Public Opinion*; [...] Lippmann himself was not actually known for his concern with the unjust perception of and treatment of stigmatized groups of people”⁶⁴. *Public Opinion* nie była książką poświęconą nacjonalizmowi ani analizie relacji stereotypy a nacjonalizm. Wobec tego pierwszym, który o nacjonalizmie pisał w kontekście stereotypów był Bystroń. Nie oznacza to jednak, że Lippmann nie sformułował uwag, które mogą pomóc zrozumieć, dlaczego stereotypy są wykorzystywane w polityce, również przez nacjonalistów. Stereotypy są formą świadomości społecznej wytworzoną nie z indywidualnego i bezpośredniego doświadczenia, ale ze społecznego przekazu kulturowego i kontaktów międzygrupowych. Są więc one elementem tradycji, stąd też są przez daną grupę cenione i bronione przed tymi, którzy chcą je podważyć. 26 “No wonder, then, that any disturbance of the stereotypes seems like an attack upon the foundations of the universe. It is an attack upon the foundations of our universe”⁶⁵. Nacjoniści wykorzystują ten mechanizm budując swoją narrację o świecie na zakorzenionych w społecznej świadomości stereotypach, często zmanipulowanych odpowiednio do celów politycznych. Z tego względu ich przekaz znajduje dość szeroki posłuch, zrozumienie i obrońców. Narracje pokazujące większą różnorodność świata są przedstawiane przez nacjonalistów jako zagrożenie dla tradycji i tożsamości społeczeństwa. Głoszą wręcz, że tego typu poglądy nieuchronnie prowadzą do upadku narodu i państwa, do anarchii. Dlatego każdy podważający nacjonalistyczny punkt widzenia traktowany jest nie jako adwersarz polityczny, lecz jako zdrajca. Tego typu narracja służy do mobilizowania swoich zwolenników i ich integracji w walce z światem zewnętrznym i zdrajcami.

Zarówno Bystroń, jak i Lippmann oceniali negatywnie stereotypy. Obecnie w literaturze naukowej uznaje się je za podstawowy mechanizm poznawczy człowieka, który pozostaje

20
⁶³ L. S. Newman, *Was Walter Lippmann Interested In Stereotyping?: Public Opinion and Cognitive Social Psychology*, “History of Psychology” 2009, vol. 12(1), s. 9.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 10.

⁶⁵ W. Lippmann, *op.cit.*, chap. 7.1.

zazwyczaj poza świadomą kontrolą. Kategorie swój – obcy opisujące rzeczywistość społeczną na poziomie emocjonalnym i intelektualnym, ułatwiają porządkowanie świata społecznego, co jest uniwersalną potrzebą człowieka⁶⁶. Jest to teoria esencjonalnego rozumienia kategorii społecznych, która oznacza, że człowiek ma silną tendencję do przypisywania poszczególnym bytom społecznym niezbywalnej i niezmiennej esencji. Przyjmuje się, że członkowie każdej z grup mają te same cechy. Charakterystyczne jest to, że obcych postrzega się jako mniej ludzkich, prymitywnych a nawet diabolicznych⁶⁷.

KOLEKTYWNY NARCYZM

Podział na kategorie swój – obcy nie musi mieć charakteru antagonistycznego. Często nastawienie wobec innej grupy ma charakter dużo bardziej złożony, zmienny i ambiwalentny. Dla nacjonalistów jednak efektywniejsze w sterowaniu ludzkimi emocjami są stereotypy antagonizujące, przybierające megalomańskie wymiary. Bystron zwrócił uwagę, że megalomania jednostki traktowana jest jako choroba, często wyśmiewana, tymczasem na megalomanie plemienną, państwową i narodową jest powszechne przyzwolenie. Rozróżnił więc dwa rodzaje megalomanii. Mają one tę samą naturę, są symptomem choroby, różnią się zaś akceptacją społeczną.

We współczesnej literaturze naukowej wskazuje się, że megalomania towarzyszy narcystycznemu zaburzeniu osobowości. Cechą osób o narcystycznej osobowości jest przekonanie o swej wyjątkowości i w sposób patologiczny wyolbrzymione pragnienie bycia podziwianym przez innych. Ponadto u takich osób obserwuje się arogancję i wyniosłość w stosunku do innych.

Havelock Ellis, in his 1898 paper on auto-eroticism, first gave psychological significance to the term "narcissism." Sigmund Freud's major contribution, "On narcissism" (1914), was devoted exclusively to development and pathology. [...] Another early and significant formulation from a psychoanalytic perspective was furnished by Wilhelm Reich in *Charakteranalyse* (1933)⁶⁸.

⁶⁶ Warto wspomnieć o badaniach Jacques-Philippe Leyensa i jego współpracowników, którzy stworzyli nowy rozdział we współczesnej psychologii stosunków grupowych, prezentując alternatywną koncepcję wyjaśniającą procesy stereotypizacji. J.-P. Leyens, B. Cortes, S. Demoulin et al., *Emotional prejudice, essentialism and nationalism* 41, "European Journal of Social Psychology" 2003, vol. 33, ss. 703-717.

⁶⁷ Zob. N. Haslam, P. Bain, L. Douge et al., *More human than you: Attributing humanness to self and others*, "Journal of Personality and Social Psychology" 2005, vol. 89 (6), ss. 937-950; A. Citlak, *Psychologiczne i językowe uprzedmiotowienie obcych (stereotypizacja i dehumanizacja wrogów)*, "Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem" 2018, vol. 40 (4), ss. 7-30.

⁶⁸ D. K. Reynolds, *Narcissistic Personality*, [in:] *Encyclopedia of Psychology. Second edition*, vol. 2, R. J. Corsini et al. (eds), New York 1994, s. 449. W. Reich pisał nie tylko o narcystycznych jednostkach, ale również o narcyzmie mas. W książce *Massenpsychologie des Faschismus* za psychologiczną podstawę nazizmu uznał utożsamianie się z wodzem i kult wodza, co miało być właśnie wyrazem narcyzmu mas. W. Reich,

W literaturze naukowej odnaleźć można też koncepcje, że zachowania narcystycznych jednostek mogą rozprzestrzeniać się na całe społeczeństwa, które stają się narcystyczne⁶⁹. Samoocenę narcystycznej jednostki podnosi niekiedy to, że grupa do której przynależy jest lepsza od innych. „As much as people can demand special recognition and privilege for themselves (as individual narcissists do), they can claim the same for the groups they belong to (as collective narcissists do)”⁷⁰. Zaczyna więc ją traktować jako wyjątkową i zasługującą na szczególne traktowanie⁷¹.

Sama koncepcja kolektywnego narcyzmu pojawiła się w literaturze naukowej w latach siedemdziesiątych XX wieku. Pisał o tym fenomenie Erich Fromm w książce *The anatomy of human destructiveness*⁷². Fromm, podobnie jak Bystron, zwrócił uwagę, że o ile narcyzm indywidualny zazwyczaj jest negatywnie oceniany przez otoczenie, to kolektywny narcyzm jest postrzegany jako celebrowanie wspólnej tożsamości. Zachowania takiej grupy podobne są do tych, narcystycznych jednostek, czyli cechuje je wrogość. Empatia jest oceniana jako słabość i naiwność. Głównym motorem działania narcystycznej jednostki i grupy jest potrzeba kontroli i władzy. Wszyscy poza własną grupą postrzegani są oni jako niżsi, gorsi, więc można ich niszczyć i podporządkowywać bez poczucia winy⁷³. W latach 70. o kolektywnym narcyzmie pisał także inny naukowiec Theodor W. Adorno. Zwrócił uwagę, że społeczna krytyka narcyzmu osobistego powoduje, iż narcystyczne jednostki

2 they are condemned to collective narcissism. As a compensation, collective narcissism then restores to them as individuals some of the self-esteem the same collective strips from them and that they hope to fully recover through their delusive identification with it. More than any other pathological prejudice, the belief in the nation is opinion as dire fate: the hypostasis of the group to which one just happens to belong, the place where one just happens to be, into an absolute good and superiority⁷⁴.

17 *Massenpsychologie des Faschismus. Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik*, Kopenhagen, Prag, Zürich, 1933.

⁶⁹ Zob. J. Crocker, R. Luhtanen, *Collective self-esteem and ingroup bias*, “Journal of Personality and Social Psychology” 1990, vol. 58(1), ss. 60-67.

⁷⁰ Golec de Zavala, K. Dyduch-Hazar, D. Lantos, *Collective Narcissism: Political Consequences of Investing SelfWorth in the Ingroup's Image*, “Advances in Political Psychology” 2019, vol. 40, s. 38.

⁷¹ Jednocześnie pojawiają się badania pokazujące, że nie jest to bezwzględna prawidłowość, zob. *Ibidem*, ss. 38, 61–62.

⁷² E. Fromm, *The anatomy of human destructiveness*, London 1973.

⁷³ T. Olchanowski, J. Sieradzan, *Wprowadzenie do problematyki narcyzmu od klasycznych koncepcji narcyzmu do narcyzmu kultury zachodniej*, [in:] *Narcyzm: jednostka - społeczeństwo - kultura*, J. Sieradzan (ed), Białystok, 2011, s. 25.

⁷⁴ T. W. Adorno, *Opinion Delusion Society*, “Yale Journal of Criticism” 1977, vol. 10(2), s. 239.

Adorno podkreślał, że właśnie ten proces przeniesienia narcyzmu indywidualnego na narcyzm narodowy, „that gives nationalism its pernicious power”⁷⁵. Zwrócił też uwagę na pojawiającą się ideologiczne rozróżnienie “healthy national sentiment” i “pathological nationalism”. Tymczasem jego zdaniem: “The dynamic that leads from the supposedly healthy national sentiment into its overvalued excess is unstoppable, because its untruth is rooted in the person’s act of identifying himself with the irrational nexus of nature and society in which he by chance finds himself”⁷⁶. Narcyzm jest więc podstawą utożsamiania się z narodem, które uznaje się za lepsze od innych, dlatego istnieje tendencja przeradzania się tych uczuć w nacjonalizm ksenofobiczny.

Moim zdaniem istotne w kontekście rozważań o narcyzmie i megalomanii jest wskazanie na jeszcze jeden element, mianowicie na źródło narcyzmu. Jedna z definicji brzmi: “Collective narcissism is a belief that one’s own group (the ingroup) is exceptional and entitled to privileged treatment but it is not sufficiently recognized by others. Thus, central to collective narcissism is resentment that the ingroup’s exceptionality is not sufficiently externally appreciated”⁷⁷. Autorzy wskazują na resentment jako źródło narcyzmu. Fromm charakteryzując kolektywny narcyzm pisał: “Group narcissism ... is extremely important as an element giving satisfaction to the members of the group and particularly to those who have few other reasons to feel proud and worthwhile”⁷⁸. Narcyzm jest więc rekompensowaniem poczucia niedoceny i słabości związanej z niemożliwością zmiany tego stanu rzeczy.

Sam resentment został szeroko opisany przez Fryderyka Nietzschego, który wskazał, że leży on u podstaw chrześcijańskiej cywilizacji, ta bowiem odwracając wartości, słabość traktuje jako cnotę⁷⁹. W ten sposób człowiek jeszcze bardziej pograża się w słabości, ponieważ przestaje on dążyć do potęgowania swej mocy uznając, że jest to bezwartościowe. Zdaniem Nietzschego: „The revolt of the slaves in morals begins in the very principle of resentment becoming creative and giving birth to values—a *resentment* experienced by creatures who, deprived as they are of the proper outlet of action, are forced to find their compensation in an imaginary revenge”⁸⁰. Resentment to zjawisko polegające na tym, że z poczucia słabości,

⁷⁵ *Ibidem*, s. 238.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 239.

⁷⁷ A. Golec de Zavala et al., *op.cit.*, s. 37.

⁷⁸ Fromm, *The anatomy of human destructiveness*, s. 275.

⁷⁹ Zob. M. Baranowska, *Jednostka, państwo i prawo w filozofii Fryderyka Nietzschego. Mała vs wielka polityka*, Toruń 2009, ss. 67-103; Eadem, *Nadczłowiek, czyli negacja religijności*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2014, vol. 14, s. 33-33.

⁸⁰ F. Nietzsche, *The Genealogy of Morals*, trans. H. B. Samuel, New York 1921, s. 17.

niedocenia, nienawidzi się tych, wobec których ma się kompleksy niższości a pogardza tymi, których uważa się za gorszych. Nietzsche krytykował nacjonalizm, ponieważ uważał, że ocenianie człowieka przez pryzmat narodowości deprecjonuje. Ci, którzy segregują ludzi według kryterium narodowości i są dumni, że są określonej nacji najwidoczniej nie widzą w sobie nic wartościowego, skoro mogą się “przełać” w tak wąską formę, jaką jest narodowość, czyli uśrednione cechy zbiorowości⁸¹.

Chciałam podkreślić właśnie ten aspekt, że narcyzm, który wypływa z resentymu, ma destrukcyjny wpływ zarówno na poszczególne jednostki, jak i na grupę. Na tą prawidłowość wskazują również współcześni badacze. Agnieszka Cichocka i Agnieszka Cieslak wskazały: “However, most recent findings suggest that collective narcissism might also ultimately harm the in-group. [...] this concern for the image of the group does not necessarily translate into in-group loyalty or a concern for the well-being of in-group members”⁸². Badania pokazują, że paradoksalnie osoby narcystycznie identyfikujące się z własną grupą przejawiają wobec niej tendencje eksploatacyjne. Także filozofowie polityczni podkreślają destrukcyjny wymiar narcyzmu. Doskonale ilustruje to zjawisko Slavoj Žižek, który podkreślał, że człowiek w postmodernistycznej cywilizacji konsumpcyjnej jest „patologicznym narcyzem”⁸³. Pogląd, że narcyzm jest syndromem naszych czasów podzielają także inni badacze⁸⁴. Žižek analizując emocje stanowiące podstawę życia społecznego zwrócił uwagę, że najczęściej traktowane jako przeciwieństwa są egoizm i altruizm. Tymczasem na jednej, jak i drugiej podstawie można zbudować dobrze funkcjonującą wspólnotę, może dlatego w myśli politycznej odwoływano się zarówno do indywidualizmu, jak i wspólnotowości. Jego zdaniem, faktycznym przeciwieństwem egoizmu i altruizmu jest resentment⁸⁵. Odwołał się do filozofii Jean-Jacques Rousseau, który wyróżniał *amour-de-soi*, troskę o przetrwanie i swój pomyślny byt, która nie jest przeciwieństwem dbałości o dobro wspólne. Czym innym jest *amour-propre*, troska o to, by mieć lepiej od innych, co daje poczucie zadowolenia. Ten rodzaj miłości ma na celu przede wszystkim nie dobro własne, lecz zniszczenie przeszkody uniemożliwiającej jego osiągnięcie. *Amour* (miłość) zatracą swą pierwotną naturę, przestaje być utożsamiana z osobistym dobrem,

⁸¹ Zob. M. Baranowska, *On being a German, according to Friedrich Nietzsche*, “Przegląd Zachodni” 2017, vol. 73(7), ss. 52-53.

⁸² A. Cichocka, A. Cieslak, *Nationalism as collective narcissism*, s. 72.

⁸³ S. Žižek, “Pathological Narcissus” as Socially Mandatory Form of Subjectivity, [in:] *Manifesta 3: Borderline Syndrome 27*, *ergies of Defence*, Ljubljana 2000, ss. 234-255.

⁸⁴ C. Lash, *The Culture of Narcissism: American Life in Age of Diminishing Expectations*, New York 1991; P. Sloterdijk, *Kritik der zynischen Vernunft. 2 Bände*, Frankfurt am Main 1983.

⁸⁵ S. Žižek, *Violence: Six Sideways Reflections*, New York 2008, s. 90.

ale z nieszczęściem innych⁸⁶. Właśnie w ten sposób można rozumieć też resentyment, który sprawia, że jestem gotów działać wbrew własnym interesom. Žižek, by zobrazować to zjawisko przytoczył anegdotę o słoweńskim chłopie. Dobra wiedźma zaproponowała mu: albo dostanie jedną krowę, a jego sąsiad dwie, albo obaj tyleż krów stracą. Chłop natychmiast wybrał drugą opcję. W mrocznej wersji wiedźma mówi: dam ci, co tylko zechcesz, ale ostrzegam, twój sąsiad dostanie to samo po dwakroć. Chłop odpowiada: Wyłup mi jedno oko⁸⁷!

Wskazanie na resentyment jako źródło narcyzmu pozwala zrozumieć jego destrukcyjny charakter i uwzględnić w rozważaniach nad nacjonalizmami. Nacjonałiści dążą do wzmożenia kolektywnego narcyzmu, jak pisał Bystron megalomanii, by wyzwolić w społeczeństwie określone emocje i działania, które wykorzystują w swoich celach politycznych, głównie walcząc z obcymi czy to z innych krajów czy z opozycją polityczną. W tej narracji opozycja to zdrajca narodu, tak jak był przedstawiany Bystron przez członków Narodowej Demokracji. Zazwyczaj nacjonalistom nie chodzi tylko o ich egoistyczne dobro, wywyższanie się nad innymi, lecz ich pragnienie zwraca się w kierunku krzywdzenia obcych. Nie tylko nam ma być dobrze, ale obcy mają cierpieć, są poniżani, wykluczani, pozbawiani godności. Jak wskazywał Adorno, u źródeł każdego rodzaju nacjonalizmu i sentymentu narodowego leży narcyzm, dlatego mają one tendencje do przeradzania się w nacjonalizm agresywny, szowinistyczny. Bystron nie odwoływał się do pojęcia resentymentu i nie wyjaśnił dlaczego w świadomości społecznej tworzą się megalomańskie wyobrażenia o swej wspólnotce, ale wyraźnie wskazał, że polityka nacjonalistów oparta na wzmacnianiu megalomanii przyniesie negatywne skutki dla narodu.

WNIOSKI

Megalomania narodowa pod wieloma względami miała prekursorski charakter. Uwagi na temat megalomanii narodowej wyprzedziły teorie o kolektywnym narcyzmie, które obecnie w literaturze naukowej również są wykorzystywane do wyjaśniania zjawisk życia społecznego i politycznego, w tym nacjonalizmu⁸⁸. W tych teoriach i analizach wskazuje się, że źródłem

10

⁸⁶ J.-J. Rousseau, *Rousseau, Judge of Jean-Jacques: Dialogues. (The Collected Writings of Jean-Jacques Rousseau, vol. 1)*, trans. C. Kelly, Hanover 1990, s. 63.

⁸⁷ S. Žižek, *Violence*, ss. 92, 108.

⁸⁸ "The need to understand the dynamics and social consequences of collective narcissism has been recently highlighted by the implication of collective narcissism in the growing popularity of populist (e.g., support for Donald Trump), isolationist (e.g., support for Brexit in the United Kingdom, the rise to power of Euro-sceptic parties in Poland and Hungary), and neo-fascist political movements (e.g., support for the ONR, the National Radical Camp, in Poland)". A. Golec de Zavalá et al., *op.cit.*, s. 38.

megalomanii i narcyzmu jest resentment. W moim przekonaniu ta koncepcja Nietzschego jest również kluczową kategorią dla zrozumienia fenomenu nacjonalizmu, dlatego powinno się ją włączyć do badań nad nacjonalizmami. Bystron potrafił dostrzec związki zjawisk kulturowych i społecznych, które są często niedostrzegalne dla naukowców opisujących świat z perspektywy jednej specjalizacji naukowej. W *Megalomanii narodowej* przedstawił badania łączące etnograficzny, socjologiczny i językoznawczy punkt widzenia. Jednocześnie z perspektywy tych badań odniósł się do współczesnej polityki i rosnącego w siłę ruchu nacjonalistycznego. Dzięki temu w sposób oryginalny i śmiały dał odpowiedź na to pytanie, czym jest nacjonalizm. Wskazał, że nacjonalistyczna narracja o świecie opiera się na manipulacji prymitywnymi stereotypami oraz wyzwaniu w ludziach poczucia wyższości, megalomanii. Celem Bystronia było obnażenie natury nacjonalizmu i uświadomienie czytelnikom, że oparta na tym szaleństwie wielkości polityka niechybnie doprowadzi do upadku kulturę zachodu. Pomimo zmieniającego się świata, jego publikacja sprzed prawie 100 lat, nadal jest aktualna, ponieważ wielokulturowość współczesnego świata nie jest chwilowym dyskomfortem czy przejściowym kłopotem, ale czymś, co raczej będzie się wzmacniać i wzmacniać. Bystron pokazał, że zrozumienie zjawisk życia społecznego i politycznego wymaga od badaczy interdyscyplinarnego podejścia. Dlatego też współczesne badania nad nacjonalizmami powinny łączyć w sobie doświadczenia i teorie wypracowane na gruncie różnych gałęzi nauk, jak historia doktryn polityczno-prawnych, filozofia, socjologia, psychologia, psychologia społeczna czy kulturoznawstwo.

BIBLIOGRAFIA

Adorno T. W., *Opinion Delusion Society*, "Yale Journal of Criticism" 1977, vol. 10(2).

35

Baranowska M., *Jednostka, państwo i prawo w filozofii Fryderyka Nietzschego. Mala vs wielka polityka*, Toruń 2009.

Baranowska M., *Nadczłowiek, czyli negacja religijności*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2014, vol. 14.

8

Baranowska M., *On being a German, according to Friedrich Nietzsche*, "Przegląd Zachodni" 2017, vol. 73(2).

36

Bystron J.S., *Megalomania narodowa*, Warszawa 1995.

25

Chodak J., *Jan Stanisław Bystron jako prekursor socjologii historycznej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia. Sectio I” 1999, vol. 24.

18

Ciechanowski A., Cislak A., *Nationalism as collective narcissism*, "Current Opinion in Behavioral Sciences" 2020, vol. 34.

Citlak A., *Psychologiczne i językowe uprzedmiotowienie obcych (stereotypizacja i dehumanizacja wrogów)*, "Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem" 2018, vol. 40 (4).

10

Crocker J., Luhtanen R., *Collective self-esteem and ingroup bias*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1990, vol. 58(1).

12

Durkheim É., *Les formes elementaires de la vie religieuse. Le systeme totemique en Australie*, Paris 1968.

6

Fromm E., *The anatomy of human destructiveness*, London 1973.

3

Golec de Zavala A., Dyduch-Hazar K., Lantos D., *Collective Narcissism: Political Consequences of Investing SelfWorth in the Ingroup's Image*, "Advances in Political Psychology" 2019, vol. 40.

30

Haslam N., Bain P., Douge L. et al., *More human than you: Attributing humanness to self and others*, "Journal of Personality and Social Psychology" 2005, vol. 89 (6).

23

Jurkowski M., *Przedmowa*, [in:] J. S. Bystróż, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1995.

45

Kleinpaul R., *Menschen und Völkernamen: Etymologische Streifzüge auf dem Gebiete der Eigennamen*, Leipzig 1885.

37

Lash C., *The Culture of Narcissism: American Life in Age of Diminishing Expectations*, New York 1991.

Lévy-Bruhl L., *La mentalité primitive*, Paris 1960.

15

Leyens J.-P., Cortes B., Demoulin S. et al., *Emotional prejudice, essentialism and nationalism*, "European Journal of Social Psychology" 2003, vol. 33.

Lippmann W., *Public Opinion*, New York 1965.

7

Newman L. S., *Was Walter Lippmann Interested In Stereotyping?: Public Opinion and Cognitive Social Psychology*, "History of Psychology" 2009, vol. 12(1).

47

Nietzsche F., *The Genealogy of Morals*, trans. H. B. Samuel, New York 1921.

11

Olchanowski T., Sieradzan J., *Wprowadzenie do problematyki narcyzmu od klasycznych koncepcji narcyzmu do narcyzmu kultury zachodniej*, [in:] *Narcyzm: jednostka - społeczeństwo – kultura*, J. Sieradzan (ed.), Białystok, 2011.

17

Reich W., *Massenpsychologie des Faschismus. Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik*, Kopenhagen, Prag, Zürich, 1933.

Reynolds D. K., *Narcissistic Personality*, [in:] *Encyclopedia of Psychology. Second edition*, vol. 2, R. J. Corsini et al. (eds), New York 1994.

10

Rousseau J.-J., *Rousseau, Judge of Jean-Jacques: Dialogues. (The Collected Writings of Jean-Jacques Rousseau, vol. I)*, trans. C. Kelly, Hanover 1990.

42

44

Sloterdijk P., *Kritik der zynischen Vernunft. 2 Bände*, Frankfurt am Main 1983.

Stomma L., *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.*, Warszawa 1986.

14

Wasilewski Z., *Rozbrojenie duchowe narodu*, „Przegląd Wszechpolski” 1924, vol. 11.

Wilson J., *British Israelism*, "The Sociological Review", 1968, vol. 16.

13

Žižek S., *"Pathological Narcissus" as Socially Mandatory Form of Subjectivity*, [in:] *Manifesta 3: Borderline Syndrome: Energies of Defence*, Ljubljana 2000.

Žižek S., *Violence: Six Sideways Reflections*, New York 2008.

Nationalism as a manipulation of collective imaginaries (stereotypes) of one's own and strangers in Jan Stanisław Bystron` s National Megalomania (iThenticate Plagiarism Report)

ORIGINALITY REPORT

18%

SIMILARITY INDEX

PRIMARY SOURCES

1	onlinelibrary.wiley.com Internet	266 words — 2%
2	liberadio.noblogs.org Internet	251 words — 2%
3	research.gold.ac.uk Internet	125 words — 1%
4	mafiadoc.com Internet	117 words — 1%
5	archive.org Internet	94 words — 1%
6	kar.kent.ac.uk Internet	89 words — 1%
7	ebin.pub Internet	82 words — 1%
8	iz.poznan.pl Internet	81 words — 1%

9	ojs.tnkul.pl Internet	77 words — 1%
10	core.ac.uk Internet	60 words — < 1%
11	www.wuw.pl Internet	57 words — < 1%
12	hal.archives-ouvertes.fr Internet	54 words — < 1%
13	www.basis-wien.at Internet	54 words — < 1%
14	biblioteka.kijowski.pl Internet	53 words — < 1%
15	academic.oup.com Internet	52 words — < 1%
16	repozytorium.uni.wroc.pl Internet	51 words — < 1%
17	www.ellibs.com Internet	49 words — < 1%
18	go.gale.com Internet	47 words — < 1%
19	przeglad-tygodnik.pl Internet	42 words — < 1%
20	experts.syr.edu Internet	36 words — < 1%

www.apcz.pl

21	Internet	35 words — < 1%
22	Alexis D. Litvine. "The Annihilation of Space: A Bad (Historical) Concept", The Historical Journal, 2021 Crossref	33 words — < 1%
23	repozytorium.amu.edu.pl Internet	31 words — < 1%
24	Glenn Diesen. "Chapter 2 Theorising Propaganda and Obscuring Its Meaning", Springer Science and Business Media LLC, 2022 Crossref	30 words — < 1%
25	bazybg.uek.krakow.pl Internet	30 words — < 1%
26	es.scribd.com Internet	29 words — < 1%
27	e.bangor.ac.uk Internet	28 words — < 1%
28	research-portal.uea.ac.uk Internet	28 words — < 1%
29	beluga.sub.uni-hamburg.de Internet	23 words — < 1%
30	dspace.sunyconnect.suny.edu Internet	22 words — < 1%
31	onlinebooks.library.upenn.edu Internet	22 words — < 1%

-
- 32 Amadeusz Citlak. "Psychologiczne i językowe uprzedmiotowienie obcych stereotypizacja i dehumanizacja wrogów", *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, 2019
Crossref 20 words — < 1%
-
- 33 www.polishtheatrejournal.com
Internet 20 words — < 1%
-
- 34 www.waterytimes.com
Internet 20 words — < 1%
-
- 35 apcz.umk.pl
Internet 18 words — < 1%
-
- 36 Marcin Kępiński. "Przemoc, peryferie i dzikość natury. Obraz wsi w Malowanym ptaku Jerzego Kosińskiego", *Zeszyty Wiejskie*, 2021
Crossref 15 words — < 1%
-
- 37 helda.Helsinki.fi
Internet 15 words — < 1%
-
- 38 wuwr.pl
Internet 15 words — < 1%
-
- 39 bazhum.muzhp.pl
Internet 14 words — < 1%
-
- 40 Salita, Anna(Walczak, Bogdan). "Językowe wykładniki tożsamości w dyskursie politycznym dziewiętnastowiecznej prasy poznańskiej", *Repozytorium Uniwersytetu im Adama Mickiewicza AMUR*, 2011.
Publications 13 words — < 1%
-
- 41 Yasser Mohammad, Toyoaki Nishida. "Human-like motion of a humanoid in a shadowing task", 2014 12 words — < 1%

International Conference on Collaboration Technologies and Systems (CTS), 2014

Crossref

42	citeseerx.ist.psu.edu Internet	11 words — < 1%
43	pdffox.com Internet	11 words — < 1%
44	sbc.org.pl Internet	11 words — < 1%
45	search.books2ebooks.eu Internet	11 words — < 1%
46	www.kul.pl Internet	11 words — < 1%
47	s3.amazonaws.com Internet	9 words — < 1%
48	Patricia Mindus. "Chapter 7 The Final Studies", Springer Science and Business Media LLC, 2009 Crossref	8 words — < 1%
49	kupdf.net Internet	8 words — < 1%
50	Marta Baranowska. "Nietzsche o wolności jednostki, czyli o niespełnionych i spełnionych marzeniach", Roczniki Filozoficzne, 2016 Crossref	7 words — < 1%

EXCLUDE BIBLIOGRAPHY OFF

EXCLUDE MATCHES OFF